OPERASJON WESERÜBUNG

Angrepet på Norge og Danmark 9. april 1940.

Forhistorien, politikken, planene og angrepet.

Per Erik Olsen

Første gang utgitt av
Ares Forlag AS, Pb: 54, 3139 Skallestad, Norge, 2025
Operasjon Weserübung. Angrepet på Norge og Danmark 9. april 1940.©
Forfatter: Per Erik Olsen.
Første utgave, første opplag. Isbn**:** 978-82-8392-038-3

Redaktør: Lars Eirik T. Olsen og Heine Wang.
Design: Ares forlag AS
Trykk:: Artko, Lillestrøm. Boken er trykket på 130g silk.

Epost: post@mht.no
www.mht.no
Forlaget innehar alle rettigheter til boken og bokens innhold. Det er ikke tillatt med reproduksjon, kopiering i noen forstand. Det er ikke tillatt å legge hele eller deler av boken ut på internett eller annen elektronisk reproduksjon. Tillatelser kan kun gis av redaksjonen i Ares Forlag AS.
Epost: post@mht.no

Boken er utgitt med støtte fra Forsvarsdepartementet.
Forfatteren har mottatt støtte fra Det faglitterære fond.

Til mine barn Emilie, Lars Eirik, Kristin og barnebarn Julie, Selma, Mathias og Andreas, som minner meg om hvor viktig det er å forstå historien for å forme fremtiden. Denne boken er til dere – med håp om at den kan gi innsikt, refleksjon og kanskje en dypere forståelse av de hendelsene som har formet vår verden.

På forsiden ser vi de tyske soldatene marsjere nedover Karl Johan på ettermiddagen 9. april. Her er en kort historie om avdelingen og regimentssjefen som går i front.

Infanteriregiment – IR 324 – Regimentsjef Oberst Helmut Nickelmann
I bataljon sjef Hauptmann Arno Manthey – født 1888 – død 12.08.1941 på veien mellom Salla og Allakurti[1] En av de første tyske infanterieavdelingene som stod klare i Oslo området, var I. bataljon av IR 324 med sjef Hauptmann Arno Manthey. Bataljonen ble landsatt med flere Ju-52 fly på Fornebu 9. april. På coverbildet til boka ser vi bataljonen som marsjerer på Carl Johan i Oslo, og foran til venstre går Hauptmann Manthey. Det første oppdraget bataljonen fikk, var å støte mot Fossum bru over Glomma 12. april. Manthey skulle sikre brua, og holde overgangen åpen for styrker fra 196. Divisjon Pellengahr. Etter sammenstøtet ved Fossum ble Mantheys bataljon satt inn i 163. Infanteridivisjons avsnitt, og kolonnen kjørte opp gjennom Nittedal – Hakadal. Bataljonen dannet en periode angrepsspissen i Stryken – Harestua området.17. april ble bataljon Manthey dirigert til Minnesund, og 18. april rykket de nordover i retning Totenvika og Skreia for å bistå von Poncets bergjegere. Bak I. bataljon Manthey kom II. bataljon Wolfgang von Hülsen.21. april ble de satt inn i kampen ved Bråstad, like nord for Gjøvik. 24. april gikk bataljon Manthey over Fåberg i retning Follebu, og deler av bataljonen ble satt inn i Saksumdalen. Bataljonen deltok i trefningene i Gausdal helt frem til gruppe Dahl kapitulerte den 29., og avleverte våpen, ammunisjon og utrustning 30. april. Kilde: Frank Magnes Både I. og II. bataljon fra IR 324 blir detaljert omtalt i Magnes sin nye bok «Kampene på vestsiden av Mjøsa», som blir lansert høsten 2026.

1. Kilde: arkiv etter Edvard Bjørge

INNHOLD

Forord av Per Erik Olsen. 7
Innledning. 8

Del 1 1848-1914

-Samlingen av Tyskland og tilblivelsen av det moderne Europa. 10
Den lilletyske eller stortyske løsningen. 12
Den første slesvigske krig 1848-1851. 12
Preussens vokser seg sterkere gjennom Realpolitikken. 12
Stormaktene i krig og Otto von Bismarck entrer scenen. 12
Veien til samling gjennom tre kriger. 15
Østerrike ser mot Ungarn og Balkan – Østerrike-Ungarn dannes. 19
Det tyske keiserriket. 21
Otto von Bismarcks diplomatiske sirkus. 24
Den egenrådige Keiser Wilhelm II med stormaktsambisjoner. 27
Alliansebygging mellom stormaktene i Europa. 28
Utbyggingen av Marinen under keiser Wilhelm I 1871-1888 33
Oppbygging av Marinen og utvikling av strategien 1890-1914. 35
Marinestrategen Alfred Thayer Mahan. 38
Våpenkappløpet - marineoppbyggingen mellom Tyskland og England. 41
Tirpitzplanen. 44
Norge ut av unionen med Sverige. 48
Integritetstraktaten av 2. november 1907. 54
Sikring av grensen mot Sverige. 55
Keiser Wilhelm II, en sann Norgesvenn med en stor marine. 59

Del 2 1914-1918

-Første verdenskrig - norsk og dansk nøytralitet og slaget om Nordsjøen. 62
Norge et lite land. 64
Norge i første verdenskrig 66
Juli-krisen. 68
Norge og krigen. 69
Kong Haakons bekymringer. 71
1915 og britenes syn på Norge som transittland. 74
Ubåtresolusjonen av oktober 1916. 76
Ny uinnskrenkede ubåtkrig. 77
De tyske planene for å angripe Norge – Kriegsfall N. 79
Britene setter foten ned. 80
Tyskerhat og matmangel. 83
Slutten. 87
Erfaringer fra nøytraliteten – «The Neutral Ally». 89
Slaget om Nordsjøen. 91
Danmark i Tysklands skygge. 144

Del 3 1919-1939

- Norsk sikkerhetspolitikk og det norske Forsvaret. 152
Det norske samfunnet og Forsvaret i mellomkrigstiden. 153
Norge inn i Folkeforbundet og ut av nøytraliteten. 155
Indre og ytre farer. 159
Forsvaret i mellomkrigstiden – fra gullalder til møllpose. 162
Forsvaret som salderingspost. 169
Oberst Otto Ruge. 172
Stortinget forsøker å ruste opp. 179
Halvdan Koht, nøytralitet og Folkeforbundet. 184
Klare meldinger fra generalstaben. 185
Danmark i mellomkrigstiden. 203

Del 4 1. september 1939 - 31. mars 1940.

- The Phony War 210
«Som ei lus mellom to negler». 211
Vidkun Quisling, Albert Hagelin, Alfred Rosenberg,
Hans Wilhelm Scheidt, Eric Raeder og Adolf Hitler. 215
Den tyske marineledelsens erfaringene fra første verdenskrig. 222
Raeder bekymrer seg for sin marine. 226
Det norske nøytralitetsvernet. 227
City of Flint-affæren. 229
Norsk nøytralitetsvern og Vinterkrigen. 232
Vidkun Quislings møter med Hitler 14. og 18. desember 1939. 234
Britiske og franske planer for en intervensjon i Skandinavia. 239
Altmarksaken. 242
Generaloberst Nikolaus von Falkenhorst får ansvaret for Operasjon
Weserübung. 249
Planen for Operasjon Weserübung Süd og Nord. 250
R3, R4, Wilfred og Paul. 261

Del 5 Operasjon Weserübung Süd og Nord angrepet på Danmark og Norge

266
Varsler og rykter. 268
Skjebnedøgnet 8.-9.april 1940. 277
Operasjon Weserübung iverksettes. 290
Dr. Bräuer og regjeringens nei. 297
Mobiliseringsordre. 299
Flukten fra hovedstaden. 302
Quisling, Hagelin og Scheidt kupper makta. 305

Slaget på Midtskogen 313
Videre flukt og kongens første nei! 319
Nybergsund 11. april. 323
Kongen, kronprinsen og Kohts videre flukt. 337
Tyske fallskjermjegere på Dombås og Dovre 341
Angrepet på Danmark 9. april 1940. 360
«Der er intet foruroligende for Danmark!» 368
Kampene i Norge 9. - 14. april 1940. 386
Angrepet i Oslofjorden mot Horten, Fornebu og Oslo. 388
Rauøy og Bolærne i kamp. 397
Angrepet på Horten. 403
Tysk kommandant på Karljohansvern. 423
Oscarsborg og *Blücher*. 424
Oslo blir overgitt. 445
Fremrykning mot Indre Østfold. 450
Kampene ved Fossum bro og den videre tyske framrykningen. 450
Tilbaketrekning og kampene ved Høytorp fort. 453
Batteri Graff – En uvanlig skjebne. 454
Tysk framrykking mot Moss, Fredrikstad og Sarpsborg. 456
Angrepet på Kristiansand. 458
Angrepet på Arendal. 461
Angrepet på Egersund og kutting av englandskabelen. 463
Angrepet på Sola flyplass. 469
Angrepet på Bergen. 478
Trondheim og Trøndelag 9. april 1940. 482
Besettelsen av Værnes. 485
Hegra festning (Ingstadkleiva fort). 496
Angrepet på Narvik 9. april-14.april. 500
Narvik 10. april 1940 - det første sjøslaget ved Narvik. 505
Narvik 13. april - det andre sjøslaget ved Narvik. 511
Kampen om Narvik fram til 7. juni. 517

Regjeringen og kongens flukt fra 14. april og fram til 7. juni 1940. 520
Regjeringen og kongen i Tromsø. 524
Norges gullbeholdning. 528
Felttoget i Norge - kort fortalt. 534
Oppsummeringer. 549
Slagorden operasjon Weserübung Süd og Nord. 552
Sluttnoter. 559
Litteraturliste. 559
Stikkordsregister. 577

Minnehallen, som ligger i Stavern i Vestfold, er et monument reist for å hedre norske sjøfolk som mistet livet under verdenskrigene. Etter to års byggearbeid ble den offisielt åpnet av kong Haakon VII den 1. august 1926. Opprinnelig var den dedikert til de falne under første verdenskrig, men etter 1945 ble også sjøfolk som omkom i andre verdenskrig inkludert i minnearbeidet. Bygningen har en pyramideform og er konstruert av granittblokker hugget ut fra det nærliggende fjellet. Dens utforming er inspirert av sjømerker og varder, noe som understreker dens symbolikk som et veivisende minne. Arkitektene Andreas Bjercke og Georg Eliassen vant konkurransen om utformingen, og entreprenørfirmaet V. Thorenfeldt fra Larvik sto for oppføringen. I hallens krypt finnes 32 kobberplater med navnene på 7562 falne sjøfolk, og disse navnene er også samlet i bøker. Den kunstneriske utsmykningen ble utført av billedhugger Nic. Schiøll, som skapte en 32 meter lang frise i hovedhallen. Denne kunstneriske skildringen illustrerer sjøfolks liv. Skulpturen *Mot dypet*, også av Schiøll, står foran sarkofagen med det norske flagget. På alteret i hovedhallen er Herman Wildenveys dikt til sjømennene inngravert, som en evig påminnelse om deres innsats og offer.

Minnehallen er et symbol på de mange minnesmerkene som er reist over hele Norge etter første og andre verdenskrig. Det finnes hundrevis av nasjonale og lokale minnesmerker som skal sørge for at vi aldri glemmer den oppofrelsen det norske folk gjorde under begge verdenskrigene.

Forord.

Operasjon Weserübung var navnet Hitler ga angrepet på Norge og Danmark den 9. april 1940. Angrepet kom uventet for både norske og danske politikere, befolkningen og Forsvaret. Den 9. april vil for alltid stå som en av de mest skjebnesvangre dagene i norsk og dansk historie, og det er nødvendig å kunne forklare hvorfor angrepet fant sted. Dette er viktig fordi vi som nasjon må huske at fred og frihet aldri kan tas for gitt. Jeg ønsker at denne boken skal forklare årsakene til angrepet, og jeg har valgt å gjøre det ved å gå tilbake til slutten av 1800-tallet for å trekke de lange historiske linjene fram til 1940. Forståelsen av sammenhengene i det som skjedde er grunnleggende, og selve angrepet var bare en konsekvens av mange underliggende årsaker. Min intensjon er å bidra til å gi folk en dypere innsikt i disse sammenhengene. Kort fortalt har jeg valgt å starte boken da Tyskland ble samlet til én stat under keiser Wilhelm I i 1871. Tyskland bygget seg deretter opp til å bli en stormakt og ønsket sin del av verdens kolonier. De bygde en stor flåte av slagskip som utfordret britenes hegemoni på havet. Dette var en av faktorene som bidro til å føre Europa inn i første verdenskrig i 1914. Tyskland tapte krigen, og en av årsakene var at de ikke hadde herredømme over Nordsjøen. Det sies at «den som hersker over Sør-Norge, hersker over Nordsjøen» – en sannhet som både tyskerne og engelskmennene bittert fikk erfare. I mellomkrigstiden ble det derfor viktig for de to stormaktene å sikre seg baser i Norge ved en eventuell ny krig. Ønsket om å kontrollere det nøytrale Norge ble sentralt for begge parter. Mye er skrevet om Operasjon Weserübung, og mange vil nok mene at det meste allerede er fortalt. Jeg har i flere tiår lest bøker og studert angrepet i arkiver både i Norge og i utlandet. Jeg har gått gjennom mye av det som er skrevet og utgitt om emnet. Tilfanget av litteratur og dokumentasjon er enormt. Likevel har jeg savnet en helhetlig framstilling der forhistorien blir vektlagt, og der linjene trekkes tilbake til 1890-årene. Norges posisjon under første verdenskrig og den påfølgende mellomkrigstiden danner et viktig fundament i denne boken for å forstå hendelsene den 9. april 1940.

Gjennom årene har jeg hatt gleden av å snakke med, få hjelp av og hente inspirasjon hos en rekke personer. De er mange, og jeg vil si takk til alle – ingen nevnt, ingen glemt. De jeg likevel ikke kan unnlate å nevne, er mine nærmeste, som har måttet finne seg i mine utallige timer foran datamaskinen og mine uendelige utredninger om krigen. Takk for at dere har holdt ut med meg! Jeg håper du som leser kan finne boken spennende og at du oppdager sammenhenger og hendelser du kanskje ikke tidligere har vært klar over. Alle eventuelle feil er helt og holdten mine. Forhåpentligvis vil boken gi deg samme innsikt som jeg selv har fått: At angrepet på Norge og Danmark dessverre ikke var så overraskende.

God lesning!
Nøtterøy, 1. mars 2025.
Per Erik Olsen

Innledning.

Den 9. april 1940 ble Norge og Danmark utsatt for et omfattende angrep fra Tyskland i Operasjon Weserübung. Dette var det første store militære angrepet hvor sjø-, luft- og landstyrker ble satt inn i et overraskelseangrep. Både norske og danske myndigheter ble tatt på sengen, og angrepet fikk avgjørende betydning for maktbalansen i Nord-Europa og utviklingen av krigen som helhet. For å forstå hvorfor Operasjon Weserübung fant sted, er det nødvendig å sette angrepet og den påfølgende okkupasjonen av de to skandinaviske landene inn i en bredere historisk kontekst. Norges og Danmarks strategiske beliggenhet mellom Atlanterhavet og Østersjøen hadde lenge gjort dem interessante for de europeiske stormaktene, spesielt Storbritannia og Tyskland. Allerede før første verdenskrig var britene og tyskerne klar over Norges betydningsfulle posisjon i Skandinavia og Nordsjøen. Tysklands stormaktsambisjoner, kombinert med oppbyggingen av en stor marine, gjorde Storbritannia til en naturlig rival. Med sin geografiske plassering var det utfordrende for Tyskland å føre sjøkrig mot britene, ettersom de i realiteten var innestengt i Nordsjøen av britisk kontroll over Den engelske kanal og havområdene mellom Orknøyene og Norge. Erfaringene fra første verdenskrig viste at den danske og norske kysten var av avgjørende betydning for utfallet av en europeisk konflikt. Etter Tysklands nederlag i 1918 var Europa preget av økonomiske kriser, voksende nasjonalisme og politisk ustabilitet. Da Adolf Hitler kom til makten i Tyskland i 1933, og Europa i 1939 sto på randen av en ny krig, ble Norges strategiske verdi nok en gang sentral. Da Tyskland invaderte Polen 1. september 1939, erklærte Storbritannia og Frankrike krig. Selv om Norge og Danmark forsøkte å opprettholde sin nøytralitet, slik de hadde gjort under første verdenskrig, ble de stadig mer involvert i stormaktenes strategiske planer. En av de viktigste årsakene til dette var transporten av svensk jernmalm via den isfrie havnen i Narvik. Samtidig ville Norges lange kystlinje gi Tyskland gode baser for sine marinefartøyer, noe som ville være essensielt i kampen mot den britiske marinen. Jernmalmen var kritisk for Tysklands rustningsindustri, og britene ønsket å blokkere denne forsyningslinjen. Tyskland på sin side kunne ikke risikere at britene tok kontroll over Norge, og dermed ble planene for en invasjon utarbeidet.

Tysklands og Englands strategiske mål og bakgrunnen for angrepet.

Tysklands invasjon av Norge var ikke primært drevet av et ønske om å erobre norsk territorium, men snarere av behovet for å sikre viktige strategiske ressurser og hindre britisk ekspansjon. I perioden fra september 1939 til selve angrepet var det flere hendelser som økte tyskernes bekymring for britenes intensjoner. I desember 1939 ble det amerikanske skipet City of Flint stanset av tyskerne i Atlanterhavet og tatt som prise. Den norske marinen grep inn, internerte det tyske mannskapet og returnerte skipet til amerikanerne. Den 16. februar 1940 angrep den britiske marinen det tyske skipet Altmark i Jøssingfjorden, noe som overbeviste Hitler om at Storbritannia var villig til å krenke norsk nøytralitet. Fra Hitlers perspektiv var kontrollen over Norge avgjørende for å sikre ubåtbaser og marineoperasjoner i Nord-Atlanteren, noe som ville styrke Tysklands posisjon i en langvarig krig mot Storbritannia.

Hitlers militære ledelse var imidlertid splittet i synet på om Norge burde angripes. Storadmiral Erich Raeder og den tyske marinen var blant de sterkeste pådriverne for invasjonen, da de fryktet en britisk blokade av norskekysten som ville true Tysklands krigsindustri. Den tyske hæren var derimot skeptisk, ettersom de allerede forberedte en storoffensiv mot Frankrike og ikke ønsket å binde opp ressurser i Skandinavia. Likevel tok Hitler beslutningen om å invadere Norge og Danmark, og ordren ble gitt tidlig i 1940.

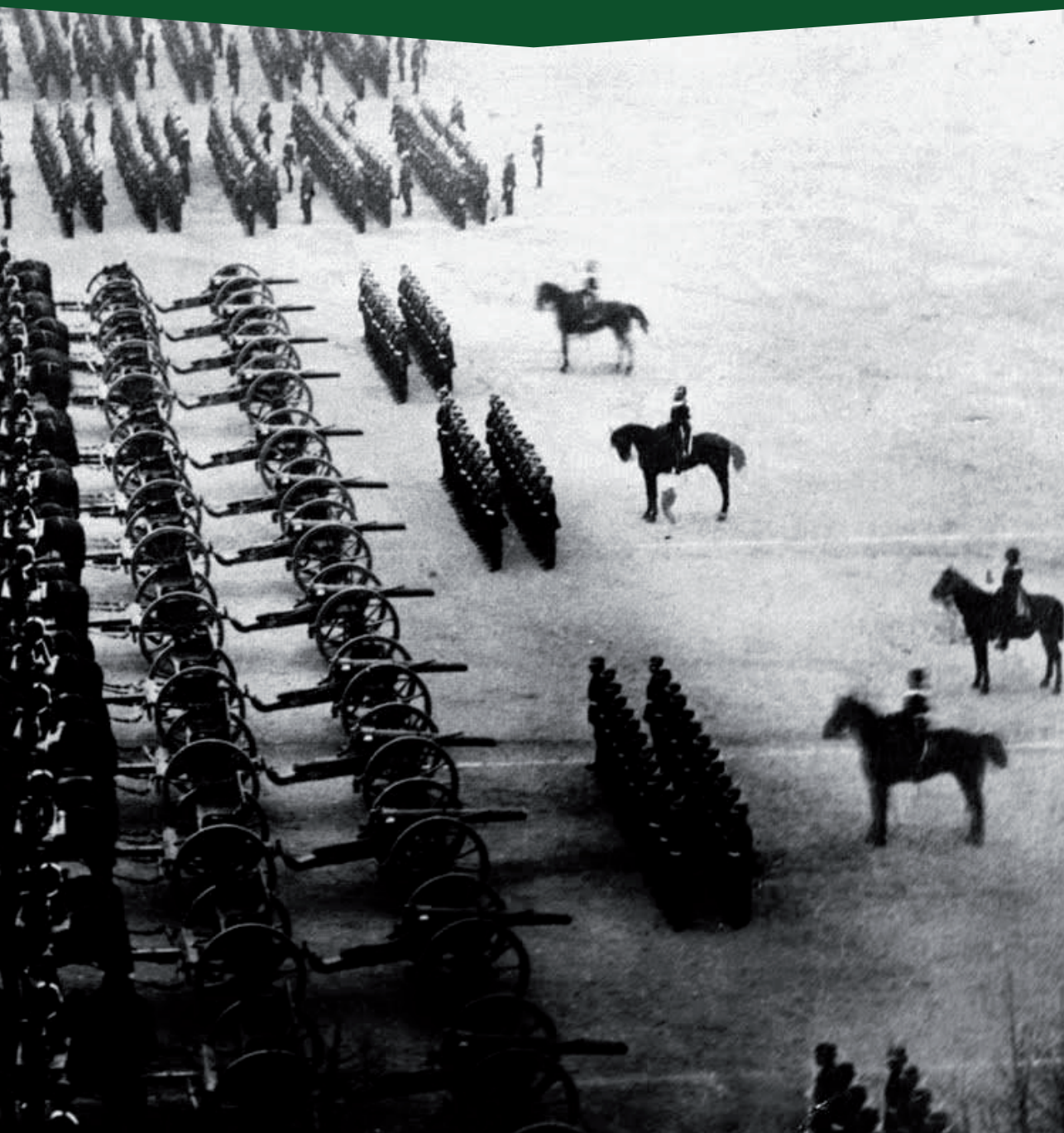
Struktur og inndeling av boken.
Boken er delt inn i fem deler:
Del 1, 2 og 3 tar for seg forhistorien og trekker linjer tilbake til 1800-tallet for å forklare Norges strategiske posisjon i europeisk politikk. Blant annet redegjør jeg for Tysklands samling i 1871 og hvilken betydning dette fikk for Europa, Norges rolle under første verdenskrig, og kampene i Nordsjøen fra 1914 til 1918. Jeg behandler også mellomkrigstidens sikkerhetspolitikk i Europa og Norge.
Del 4 omhandler The Phony War, Tysklands planer og forberedelser til en kommende krig, samt Altmark-saken. Denne delen gir innsikt i hvordan Operasjon Weserübung ble planlagt, inkludert strategiske vurderinger og militære disposisjoner. Jeg ser også på britenes planer for Skandinavia i lys av Vinterkrigen mellom Finland og Sovjetunionen. Denne delen dekker hendelser frem til 31. mars 1940.
Del 5 tar for seg opptakten til selve angrepet, med varslene og ryktene fra Berlin, København, London og Sverige. Den dekker perioden fra 1. til 8. april, og avsluttes med at den tyske invasjonsstyrken bryter inn i norsk territorialfarvann. Her blir selve angrepet systematisk gjennomgått, inkludert invasjonen av Danmark. Kampene 9. april presenteres i en sammenheng som gir leseren et helhetlig bilde av hendelsene.
Til slutt følger en oppsummering av felttoget i Norge frem til kapitulasjonen 10. juni. Jeg beskriver kongens og regjeringens flukt til Tromsø og videre til England, samt gulltransporten ut av landet. En oversikt over de ulike militære styrkene som deltok i angrepet og forsvaret av Norge er også inkludert.

Historisk empati og etterpåklokskap.
Det har i etterkrigstiden vært viktig for mange historikere og journalister å finne syndebukker for hendelsene 8.–9. april 1940. Det er imidlertid ikke min hensikt å dømme noen av aktørene for deres handlinger. Min oppgave er å redegjøre for hva som skjedde, så langt det lar seg gjøre å bringe dette på det rene. Om skyld skal legges på noen for at angrepet fant sted, kan jeg allerede nå slå fast at det var Adolf Hitler som bar ansvaret. Når du leser denne boken, er det viktig å forstå hendelsene i deres historiske kontekst. Vi kaller dette historisk empati—evnen til å sette seg inn i datidens situasjon uten å la seg påvirke av det vi vet i dag. Menneskers handlinger må vurderes ut fra deres egen tid, samfunnsmessige plassering og de erfaringer og opplevelser de hadde. Etterpåklokskap er verdens sikreste vitenskap; vi vet nå hvordan krigen utviklet seg og hvilke konsekvenser beslutningene fikk, men den fordelen hadde ikke de som levde den gangen.

Del 1 1848-1914

Samlingen av Tyskland og tilblivelsen av det moderne Europa.

Den lilletyske eller stortyske løsningen.
Fram til midten av 1800-tallet hadde stormaktene i Europa bestått av England, Frankrike, Russland og Østerrike. Østerrike besto den gangen av både det som i dag er Ungarn, deler av Tsjekkia og Slovakia i tillegg til Østerrike. De tyske statene var samlet i Det Nordtyske forbund der Østerrike var det største og ledende landet. I skyggen av Østerrike vokste kongedømme Preussen fram som en mektig makt. Etter hvert skulle det vise seg at det ikke var plass til to store dominante riker innenfor grensen av Det Nordtyske forbundet, og forbundet måtte velge mellom Preussen eller Østerrike som det ledende landet. Valgene lå i det som ble kalt den «Lilletyske» eller «den Stortyske» løsningen. I førersete for den «Lilletyske» løsningen satt kansler Otto von Bismarck og han hadde planer for et samlet tysk rike. Parlamentet i Det tyske forbundet kom i 1848 fram til en enighet om den «Lilletysk løsning», som var en de to hovedstrategiene diskutert for å forene de tysktalende områdene i Europa til en nasjonalstat.
Den «Lilletyske løsningen» gikk ut på å ekskludere Østerrike fra den nye tyske nasjonalstaten. Dette ville føre til en tysk stat dominert av Preussen, som var den største og mest innflytelsesrike av de tyske statene etter Østerrike. Tanken var at Østerrike, med sin store andel ikke-tyske innbyggere og komplekse multietniske imperium, ville komplisere en tysk enhet og nasjonal identitet. Den alternative strategien, «Stortyske løsning», ville inkludere alle de tysktalende områdene, inkludert Østerrike, i den nye tyske staten. Til slutt ble den «Lilletysk løsning» vedtatt av Frankfurtparlamentet, og Friedrich Wilhelm IV av Preussen ble tilbudt keisertronen. Han avslo imidlertid tronen, noe som førte til at planene om en samlet tysk nasjonalstat ikke ble realisert på dette tidspunktet.

Den første slesvigske krig 1848-1851.
Samtidig med at de tyske statene jobbet for en samling oppstod det krig mellom Danmark og hertugdømmene Slesvig og Holstein, som fikk støtte fra Det tyske forbundet. Den første slesvigske krigen, mest kjent som Treårskrigen, hadde sin bakgrunn i nasjonalistiske og etniske spenninger mellom dansk- og tysktalende befolkninger i hertugdømmene helt nordvest i det tyske området, som var en del av Danmark. Det begynte i mars 1848, da de tyske nasjonalistene i Slesvig og Holstein gjorde opprør mot det dansk styret, inspirert av de revolusjonære bevegelsene som spredte seg over Europa samme år. Opprørerne krevde løsrivelse fra Danmark og ønsket å bli en del av Det tyske forbund. Dette utløste militære intervensjoner både fra Danmark og de tyske statene. Danskekongen, Frederik VII, forsøkte å holde hertugdømmene under dansk kontroll og mobiliserte sin hær. Samtidig støttet Preussen og de andre tyske statene opprørerne og sendte tropper til området. Det kom til flere slag, som for eksempel slaget ved Bov i 1848 og slaget ved Isted i 1850. Kampene var harde og førte til betydelige tap på begge sider. Kampene pågikk i grenseområdene og danskene brukte de gamle stillingene i Danevirket, som var forsvarsverker mange hundre år gamle. Den danske Hæren ble for sterk for de tyske opprørene og Danmark gikk seirende ut.[1]

Danske soldater i seiersparade i København 1849. Maleri av Otto Bache 1894.

Konflikten endte med London-protokollen i 1852, hvor stormaktene i Europa, inkludert Storbritannia, Frankrike, Russland, Østerrike og Preussen, anerkjente Danmarks suverenitet over Slesvig og Holstein, men krevde samtidig at hertugdømmene skulle ha en viss grad av selvstyre. Dette førte til en skjør fred, men spenningene mellom Danmark og de tyske hertugdømmene fortsatte å ulme, noe som senere førte til Den andre slesvigske krigen i 1864. En av årsakene til at stormaktene Frankrike, England og Russland engasjerte seg i denne relativt lille krigen, var at de ikke ville at et samlet Tyskland skulle få for stor innflytelse i området nordvest mot Østersjøen. Stormaktene mente seg tjent med at landområdene forble under dansk overherredømme. Den første slesvigske krigen var viktig fordi den markerte et tidlig stadium i de nasjonalistiske bevegelsene som preget midten av 1800-tallet i Europa. Konflikten bidro også til å forme de politiske grensene og maktforholdene i regionen, og den hadde langvarige konsekvenser for både dansk og tysk historie.

Interessesfærer, Erfurtunionen og Olmütztraktaten.
Frankfurtparlamentet ble oppløst som følge av at Fredrik Wilhelm IV ikke vil ha tronen. I stedet forsøkte kongen og statsmannen Joseph von Radowitz å etablere et frivillig forbund av tyske stater, kalt Erfurtunionen. Østerrike skulle ikke være en del av dette forbundet, noe som ville ha redusert deres innflytelse over de mindre tyske statene. Under press fra Østerrike og Russland ble Preussen tvunget til å oppgi planene om Erfurtunionen, etter forhandlinger i Olmütz i Mähren. I november 1850 gikk

Fredrik Wilhelm og von Radowitz med på å gjenopprette Det tyske forbund under Østerrikes ledelse, en avtale kjent som Olmütz-traktaten. I Preussen ble dette referert til som «skammen ved Olmütz».[2] Planen om Erfurtunionen og hendelsene ved Olmütz gjorde det klart at en tysk samling var uunngåelig, men tidspunktet for samlingen var fortsatt i det blå. Dette truet den eksisterende samfunnsordenen etablert etter Napoleonskrigene. Ved Wienerkongressen i 1815 ble Europa delt inn i interessesfærer av de seirende maktene Storbritannia, Frankrike, Russland og Østerrike, som hadde politisk og økonomisk kontroll over sine respektive naboområder. Frankrike dominerte Den iberiske halvøy og deler av Italia, Russland kontrollerte de østlige delene av Sentral-Europa og Balkan, Østerrike styrte mesteparten av det tidligere tysk-romerske riket, mens Storbritannia hadde innflytelse over resten av verden, særlig verdenshavene. Dette systemet var avhengig av at de tyske og italienske statene forble svake og fragmenterte. Opprettelsen av tyske og italienske nasjonalstater ville true denne balansen. En tysk samling var derfor problematisk for stormaktene, og det var mange uløste spørsmål rundt samlingen. Det var uklart hvem som egentlig skulle regnes som tysk, hvor grensene for et samlet Tyskland skulle gå, og hvem som var best egnet til å lede den nye staten.

Preussens vokser seg sterkere gjennom Realpolitikken.
Etter at han fikk slag i 1857 kunne ikke den prøyssiske kong Fredrik Wilhelm IV regjere, og året etter ble hans bror Wilhelm regent. Samtidig var Helmuth von Moltke blitt sjef for den prøyssiske generalstaben, mens Albrecht von Roon ble prøyssisk krigsminister i 1859. Det nye lederskapet i det prøyssiske militærvesenet kom til å få store konsekvenser, og von Roon og Wilhelm begynte raskt å reformere Hæren. Samtidig omorganiserte Moltke Hærens kommandostrukturer. Disse reformene – og spesielt hvordan de skulle finansieres – førte til en forfatningskrise i 1860, da både det prøyssiske parlamentet og Wilhelm, gjennom krigsministere, ønsket kontroll over militærbudsjettene. Etter at Wilhelm var blitt konge, som Wilhelm I, i 1861 utnevnte han Otto von Bismarck til prøyssisk kansler året etter, og Bismarck sørget for at krigsministeren fikk kontroll på militærbudsjettene, slik at forfatningskrisen ble overvunnet.

Stormaktene i krig og Otto von Bismarck entrer scenen.
Krimkrigen i 1854-55 og den andre italienske frigjøringskrigen i 1859 kom til å ødelegge det gode forholdet mellom stormaktene Storbritannia, Frankrike, Østerrike og Russland. De prøyssiske militærreformene og Bismarcks aktive diplomati bidro til at det oppstod en ny maktbalanse, der Preussen ble den ledende tyske staten. Bismarcks diplomati, der han ikke gikk av veien for å bruke militærmakt, og den pragmatiske prøyssiske konservatismen gav opphav til begrepet Realpolitikk.[3] Bismarck uttrykte essensen av Realpolitikk i sin berømte «Blod og jern»-tale den 30. september 1862, kort tid etter at han ble kansler. Han sa: «Denne tids store spørsmål blir ikke avgjort gjennom taler eller avstemninger – den store feilen fra 1848 og 1849 – men derimot

av jern og blod». «Jern og blod»-uttrykket refererer ikke til prøyssisk militærmaktens uovervinnelighet, men heller til de tyske statenes evne til å produsere jern og annet krigsmateriell, og at de om nødvendig var villige til å bruke militærmakt.

Otto von Bismarck. Preussens sterke mann med stormaktsambisjoner.

Etableringen av et forent Tyskland.
I politisk geografi finnes det intet ordentlig Tyskland. Det finnes kongeriker og storhertugdømmer, hertugdømmer og fyrstedømmer, bebodd av tyskere, som hver for seg styres av uavhengige herskere med hver sine statsapparater. Men det er likevel en understrøm av nasjonalfølelse, for en samling av tyskere inn i et stort rike, styrt av én hersker som en felles enhet.[4] Stod det å lese i en artikkel fra The New York Times, 1. juli 1866. Det ble etter hvert klart at både militær styrke og besluttsomhet var nødvendig. Da Bismarck holdt sin tale i 1862, hadde tanken om en tysk nasjonalstat allerede endret seg fra de liberale og demokratiske idealene fra 1848 til en mer konservativ Realpolitikk-tilnærming. Bismarck, kjent for sin pragmatisme, var klar over både hindringene for en tysk nasjonalstat og fordelene ved en samling. Han forstod også betydningen av å knytte ideen om et samlet Tyskland til Hohenzollern-dynastiet[5], noe mange historikere anser som hans største bidrag til etableringen av Det tyske keiserriket i 1871. Eksisterende traktater og avtaler mellom de tyske statene begrenset Bismarcks handlingsrom, og han innså at ensidig prøyssisk press ikke var en bærekraftig strategi. For å få de mindre tyske statene med på en samling, trengte man en samlende trussel utenfra som kunne erklære krig mot en av dem, noe som ville kunne forene folket.

Veien til samling gjennom tre kriger.
Først førte dødsfallet til kong Frederik VII av Danmark, som ikke etterlot seg noen mannlige arvinger, til Den andre slesvigske krig i 1864. Dernest bidro Italias samling til å gi Preussen en ny alliert mot Østerrike i den østerriksk-prøyssiske krigen i 1866. Til slutt, i 1870, fryktet Frankrike en omringning av Hohenzollern-dynastiet og erklærte krig mot Preussen, noe som utløste den fransk-prøyssiske krigen. Gjennom Bismarcks diplomatiske ferdigheter og politiske lederskap, Albrecht von Roons militære reformer og von Moltkes strategiske dyktighet, beviste Preussen at ingen av de europeiske maktene som signerte freden i Paris i 1815 kunne garantere Østerrikes interessesfære i Sentral-Europa. Dette sikret prøyssisk dominans i Tyskland og avsluttet debatten om dualismen.

Den danske 8. brigades motangrep ved Dybbøl 18. april 1864. Maleri av Wilhelm Jacob Rosenstand, 1894.

Den andre slesvigske krig 1863-64.

Den første delen av Bismarcks plan for en tysk samling startet med Slesvig-Holstein-spørsmålet. Da kong Christian IX av Danmark tiltrådte som konge over Danmark og hertug over Slesvig og Holstein den 15. november 1863, signerte han kort tid etter, den 18. november, den danske Novemberkonstitusjonen, som erklærte Hertugdømmet Slesvig som en del av Danmark. Dette ble sett på som et brudd på London-protokollen fra 1852 med Det tyske forbund, som hadde anerkjent kongeriket Danmarks separate status fra de selvstendige hertugdømmene Slesvig og Holstein. Innbyggerne i disse hertugdømmene verdsatte denne uavhengige statusen. Det tyske forbund utnyttet hertugdømmenes tyske etnisitet som et solid argument og store deler av både Slesvig og Holstein hadde tysk opphav og snakket tysk til daglig, selv om Slesvig også hadde en betydelig dansk minoritet. Forsøk på å oppheve Novemberkonstitusjonen gjennom diplomati mislyktes, og kamphandlinger begynte da prøyssiske og østerrikske tropper krysset grensen inn i Slesvig den 1. februar 1864. Danskenes forsøk på å forsvare sitt land ved å bruke de gamle forsvarsverkene i Danevirke, men ble raskt presset tilbake.

De danske styrkene kunne ikke måle seg med den kombinerte prøyssisk-østerrikske Hæren, og de fikk ingen støtte fra sine skandinaviske allierte da Danmark hadde brutt London-protokollen. Tennålsgeværet, en av de første bakladerriflene brukt i krig, ga prøysserne en fordel både i denne krigen og i den østerriksk-prøyssiske krigen to år senere. Geværet gjorde at prøyssiske soldater kunne avfyre fem skudd liggende, sammenlignet med munnladningsrifler som de danske soldatene hadde, kun kunne avfyre ett skudd før den måtte lades stående. Danskenes strategi var at de skulle kunne holde de prøyssisk-østerrikske styrkene så lenge ved fronten at stormaktene i Europa ville komme dem til unnsetning og kreve en diplomatisk løsning. Problemet til danskene var at de allerede hadde brutt Novemberkonstitusjonen og med det ville

ingen hjelpe dem. Danskene fridde til Sverige-Norge, men unionskongen Karl IV, ville ikke stille opp for danskene. Krigen endte med seier for de prøyssisk-østerrikske styrkene, og de to landene fikk kontroll over Slesvig og Holstein i freden i Wien, signert den 30. oktober 1864. Nederlaget var totalt, og det gikk så langt at den danske kongen, Christian X, tilbød Preussen å bli et hertugdømme i Det tyske forbund. Bismarck takket bryskt nei og sa at han ikke ville ha noe med danskene å gjøre. Vi kommer tilbake til Den andre slesvigske krigen senere, når vi skal se på Danmarks planer for forsvar av landet.[6]

Den østerriksk-prøyssiske krigen 1866.

Bismarck forsto tidlig at det før eller siden var nødt til å komme til en avklaring av maktforholdet mellom Preussen og Østerrike. Preussen gikk i bresjen for den Lilletysk-løsning og da sto Østerrike utenfor. Tradisjonelt hadde Østerrike vært storebroren og en av stormaktene i Europa. Nå skulle Bismarck endre hele den politiske og strategiske maktbalansen i Europa for all framtid. Bismarck var i ferd med å bygge det «nye» Europa. Bismarck utnyttet det nysamlede Italia for å skape et diplomatisk miljø som førte til at Østerrike erklærte krig mot Preussen. Den spente situasjonen kulminerte hovedsakelig i Frankfurt, hvor begge parter hevdet å representere alle de tyske statene i parlamentet. I april 1866 undertegnet den prøyssiske utsendingen i Firenze en hemmelig avtale med den italienske regjeringen, der begge lovet å støtte hverandre i en konflikt med Østerrike. Dagen etter fremla den prøyssiske delegaten i Frankfurtparlamentet en plan som foreslo en nasjonal grunnlov, en direkte valgt nasjonalforsamling, og universell stemmerett. Tyske liberale var skeptiske til denne planen, etter å ha sett Bismarcks kompliserte og tvetydige forhold til Den prøyssiske Landtag, preget av hans smiger og maktbruk overfor representantene. Disse skeptikerne betraktet forslaget som et forsøk på å styrke prøyssisk makt, snarere enn som en ekte progressiv reform og samling av hertug- og fyrstedømmene som et felles prosjekt.

Slaget ved Königgrätz 3. juli 1866.

Valg av side.
Diskusjonen rundt den foreslåtte nasjonale grunnloven stoppet da nyheten om italienske troppeforflytninger i Tirol, og ved den venetianske grensen, nådde Wien i april 1866. Den østerrikske regjeringen beordret delvis mobilisering i de sørlige regionene, og italienerne svarte med full mobilisering. Til tross for oppfordringer fra de andre stormaktene om å roe ned situasjonen, fortsatte Italia, Preussen og Østerrike å bevege seg mot væpnet konflikt.

Den 1. mai fikk Wilhelm von Moltke kommandoen over de prøyssiske styrkene, og dagen etter startet han en full mobilisering. I riksdagen støttet gruppen av mellomstore stater, kjent som Mittelstaaten, som var Bayern, Württemberg, og storhertugdømmene Baden og Hessen, og hertugdømmene Sachsen-Weimar, Sachsen-Meiningen, Sachsen-Coburg, og Nassau, full demobilisering i forbundet. Disse regjeringene avviste Bismarcks kombinasjon av løfter og trusler for å få støtte mot Habsburgerne. Det prøyssiske krigskabinettet forstod at deres eneste allierte blant de tyske statene var to små fyrstedømmer på grensen til Brandenburg, som hadde få militære styrker eller politisk innflytelse, de to ministatene var Storhertugdømmene Mecklenburg-Schwerin og Mecklenburg-Strelitz. Preussens eneste utenlandske allierte var Italia.[7] Motstanden mot Preussens maktpolitikk kom til uttrykk i andre sosiale og politiske grupper. I de tyske statene motarbeidet byråd, liberale parlamentarikere som ønsket en forent stat, og handelskamre – som så store fordeler i samling – enhver krig mellom Preussen og Østerrike. De mente at en slik konflikt kun ville tjene de kongelige dynastiene. Deres egne interesser, som de så som «sivile» og «borgerlige», virket irrelevante. Folkeopinionen var også mot prøyssisk dominans. Katolske befolkninger langs Rhinen – spesielt i områder preget av politisk mangfold og kulturer, som Köln og i den tett befolkede Ruhrdalen – støttet fortsatt Østerrike. Sent på våren var de fleste viktige stater imot Berlins forsøk på å omstrukturere de tyske statene gjennom makt. Det prøyssiske kabinettet så tysk enhet som et maktspørsmål, om hvem som hadde styrken og viljen til å bruke denne makten. Samtidig så de liberale i Frankfurtparlamentet tysk enhet som en forhandlingsprosess som ville føre til maktdeling blant mange parter.[8]

Østerrike alene.
Selv om flere tyske stater først støttet Østerrike, var de defensive og klarte ikke å gjennomføre koordinerte angrep mot prøyssiske styrker. Den østerrikske Hæren stod derfor alene mot den teknologisk overlegne prøyssiske Hæren, kun med støtte fra Sachsen. Frankrike lovet hjelp, men det kom for sent og var for lite. Situasjonen for Østerrike ble ytterligere forvansket av at den italienske mobiliseringen langs Østerrikes sørlige grense tvang dem til å spre styrkene sine, for å kjempe i den tredje italienske frigjøringskrig på en annen front i Venezia og langs Adriaterhavet. Slaget ved Königgrätz 3. juli 1866, nær landsbyen Sadová, resulterte i en avgjørende og overveldende seier for Preussen.[9]

For prøysserne var en rask fred nødvendig for å hindre Russland fra å støtte Østerrike i konflikten. Preussen tok kontroll over kongeriket Hannover, elektoratet Hesse, Nassau, og byen Frankfurt. Hesse-Darmstadt mistet noen områder, men beholdt sin suverenitet. Statene sør for elven Main, inkludert Baden, Württemberg og Bayern, inngikk separate avtaler som forpliktet dem til å betale krigserstatninger og etablere allianser som førte dem inn i Preussens interessesfære. Østerrike og de fleste av deres allierte ble ekskludert fra Det nordtyske forbund.[10]

Østerrike ser mot Ungarn og Balkan – Østerrike-Ungarn dannes.
Avslutningen på Østerrikes dominans over de tyske statene flyttet landets fokus mot Balkan. I 1867 inngikk keiser Franz Josef en avtale, kjent som Det østerriksk-ungarske kompromisset, som ga de ungarske delene lik status med de østerrikske, og etablerte dobbelmonarkiet Østerrike-Ungarn. Freden i Praha i 1866 påla Østerrike milde betingelser, men førte til en betydelig endring i forholdet til den nye staten Italia. Til tross for østerrikernes suksess på slagmarken mot italienske styrker, måtte de avstå den viktige og rike provinsen Venezia. Venezia ble gitt til Frankrike, som deretter formelt overførte kontrollen til Italia.[11]

Den franske befolkningen var misfornøyd med Preussens seier og ropte etter hevn for Sadová, noe som reflekterte den antiprøyssiske holdningen i Frankrike – en stemning som skulle vokse i styrke frem mot den fransk-prøyssiske krigen. Krigen mellom Østerrike og Preussen svekket også forholdet til den franske regjeringen. Under et møte i Biarritz i september 1865 hadde Bismarck gitt Napoleon III inntrykk av at Frankrike kunne annektere deler av Belgia og Luxembourg i bytte mot nøytralitet. Disse annekteringene ble aldri realisert, noe som førte til Napoleons sterke misnøye med Bismarck. Østerrikes nederlag førte til en ny gjennomgang av interne konflikter, lokalt selvstyre og liberalisme. Det nyetablerte Nordtyske forbund fikk sin egen grunnlov, flagg, og strukturer for styring og administrasjon. Gjennom militær seier hadde Preussen, ledet av von Bismarck, klart å overvinne Østerrikes motstand mot tysk samling. Østerrikes innflytelse over de tyske statene ble ikke bare eliminert, men krigen knuste også ideen om pangermansk enhet, da de fleste tyske stater var sterkt imot Preussens maktpolitikk.

Den fransk-prøyssiske krigen 1870-1871.
Fram mot 1870 var det tre forhold som åpenbarte seg diplomatisk og på slagmarken. Det første var at gjennom maktbruk kunne en sterk stat utfordre gamle allianser og interessesfærer etablert i Wienerkongressen i 1815. For det andre, gjennom diplomatisk manøvrering kunne en dyktig leder skape et miljø hvor en rivaliserende stat kunne erklære krig først, og dermed tvinge stater alliert med «offeret» til å entre krigen for å hjelpe lederen. Og til slutt, da prøyssisk militærkapasitet var langt større enn Østerrike, var det tydelig at Preussen var den eneste staten innad i Det tyske forbundet, eller blant de tyske statene, som var sterke nok til å beskytte dem alle fra mulig trusler utenfra.[12]

I 1866 var de fleste mellomstore tyske stater imot Preussen, men innen 1870 hadde disse statene blitt lokket og presset inn i gjensidig beskyttende allianser med Preussen, en for alle – alle for en prinsippet. I det tilfellet at en europeisk stat erklærte krig på en av deres medlemmer, ville de alle komme til hjelp for den angrepne stat. Med dyktig manipulering av europeisk politikk skapte Bismarck en situasjon hvor Frankrike ville spille rollen som angriperen i tyske anliggender, mens Preussen ville være beskytteren av tyske rettigheter og friheter. På Wienerkongressen i 1815 bidro Klemens von Metternich og hans konservative allierte til å gjenopprette det spanske monarkiet under kong Ferdinand VII. Han lyktes også å skape den første samlingen av tyske stater under ledelse av Østerrike. I de påfølgende førti årene fikk det spanske monarkiet støtte fra stormaktene, men hendelsene i 1868 utfordret det gamle systemet. En revolusjon i Spania avsatte dronning Isabella II, og tronen forble ubesatt mens Isabella levde i luksuriøst eksil i Paris. Spanjolene, som søkte en passende katolsk etterfølger, tilbød tronen til tre europeiske prinser, men hver av dem ble avvist av Napoleon III, som fungerte som en regional maktmegler. Til slutt, i 1870, ble kronen tilbudt til Leopold av Hohenzollern-Sigmaringen, en prins fra den katolske, yngre Hohenzollern-linjen. Denne hendelsen, kjent som Hohenzollern-kandidaturet, skapte stor oppstandelse.[13]

I de påfølgende ukene var det spanske tilbudet et hett samtaleemne over hele Europa. Bismarck oppmuntret Leopold til å akseptere tilbudet om tronen. Dersom en konge av Hohenzollern-Sigmaringen ble innsatt, ville det bety at Frankrike ville ha tyske Hohenzollern-konger på begge sider av sine grenser. Dette var en tiltalende idé for Bismarck, men helt uakseptabelt for Napoleon III og hans utenriksminister, Agenor duc de Gramont. Gramont sendte et skarpt formulert ultimatum til Wilhelm, som var overhode for Hohenzollern-familien, og advarte om at dersom en Hohenzollern-fyrste aksepterte den spanske kronen, ville den franske regjeringen reagere – selv om han ikke spesifiserte hvordan.

Leopold trakk seg som kandidat, og krisen ble avverget, men den franske ambassadøren i Berlin ville ikke la saken hvile. Han oppsøkte den prøyssiske kongen direkte, mens Wilhelm var på ferie i Bad Ems, og krevde at kongen skulle gi en offentlig erklæring om at han aldri ville støtte en Hohenzollern på Spanias trone. Wilhelm nektet å gi en slik omfattende uttalelse, og sendte et telegram til Bismarck hvor han beskrev de franske kravene. Bismarck brukte kongens telegram, kjent som «Emsdepesjen», som grunnlag for en kort uttalelse til pressen. Med Bismarcks skarpe formuleringer – og videre endringer i oversettelsen av det franske nyhetsbyrået Havas – skapte «Emsdepesjen» stor oppstandelse i Frankrike. Publiseringen hisset franskmennene opp, som fortsatt var bitre over nederlaget ved Sadová, og nå ville de ha krig.[14] Napoleon III hadde forsøkt å sikre territoriale erstatninger fra begge sider både før og etter den østerriksk-prøyssiske krig, men til tross for sin rolle som megler i fredsforhandlingene, oppnådde han ingenting. Han håpet deretter at Østerrike ville slutte seg til en hevnkrig, og at Østerrikes tidligere allierte – spesielt de tyske statene Baden, Württemberg, og Bayern

Bismarck og Napoleon III på slagmarken etter slaget ved Sedan.

– ville bli med. Dette håpet viste seg å være forgjeves, da traktaten av 1866 ble iverksatt og forente alle de tyske statene militært, om enn motvillig, for å kjempe mot Frankrike. I stedet for en hevnkrig mot Preussen med støtte fra ulike tyske allierte, gikk Frankrike inn i en krig mot alle de tyske statene, uten egne allierte.

Omorganiseringen av militæret under Albrecht von Roon og Moltkes operasjonelle strategi førte til stor suksess mot Frankrike. Den prøyssiske mobiliseringens hurtighet forbløffet franskmennene, og prøyssisk evne til å konsentrere styrken ved strategiske punkter – som minnet om Napoleon Is strategier sytti år tidligere, overveldet den franske mobiliseringen. Gjennom effektiv bruk av jernbanenettverket ble prøyssiske tropper raskt ført fram til kampområdene uthvilte og kampklare, mens franske tropper måtte marsjere over lange avstander. Etter en rekke slag, særlig ved Spicheren, Wörth, Mars-la-Tour og Gravelotte, beseiret prøysserne de fremste franske arméene og rykket mot Metz og Paris. Den 1. september 1870 tok de Napoleon III og en hel armé til fange etter slaget ved Sedan, som er at de viktigste slagene under krigen.[15]

Det tyske keiserriket.

Det var svært ydmykende at den franske keiseren ble tatt til fange, og at hele den franske Hæren på nordfronten ble oppløst og marsjerte i fangenskap til en provisorisk leir i Saarland. Dette kastet den franske regjeringen inn i kaos. Motstanderne av Napoleon III avsatte hans regjering og proklamerte Den tredje franske republikk. Den tyske overkommandoen forventet en rask fredsavtale med franskmennene, men den nye

republikken nektet å overgi seg. Den prøyssiske Hæren omringet Paris og holdt byen beleiret fram til midten av januar 1871, mens byen ble kontinuerlig bombardert. Den 18. januar 1871 erklærte de tyske fyrster og militærledere Wilhelm I som tyske keiser i Speilsalen i Versailles.[16] Under fredsavtalen i Frankfurt måtte Frankrike avstå sine tyske regioner Alsace og den tysktalende delen av Lorraine, betale en krigserstatning tilsvarende den Napoleon Bonaparte krevde av Preussen i 1807, og akseptere tysk administrasjon av Paris og mesteparten av Nord-Frankrike, med tyske tropper som skulle trekkes ut i etapper basert på betalingen av krigserstatningen.[17]

Pariskommunen.
Mange franskmenn opplevde nederlaget som svært ydmykende, spesielt militæret og arbeiderne i Paris. Innbyggerne i Paris, som nektet å godta nederlaget og la skylden på den konservative regjeringen for å ha mislyktes i å forsvare landet, tok kontroll over hovedstaden og opprettet Pariserkommunen den 18. mars. Den franske regjeringshæren fikk tillatelse til å passere gjennom de tyske linjene for å slå ned opprøret, og Bismarck frigjorde 100 000 franske krigsfanger for å bistå den franske regjeringen. Overslag over antall drepte under Pariskommunen varierer fra 10 000 til 50 000. Det er antatt at 7500 ble fengslet eller deportert, og rundt 20 000 henrettet under den «blodige uken», 21.-28. mai, da regjeringen gjenopprettet kontroll over hovedstaden. Frankrike var ikke lenger en samlet velfungerende stat, og plass som stormakt i Europa var betydelig svekket.[18]
Otto von Bismarcks rolle i at den prøyssisk-franske krigen startet har vært diskutert i mange år. Mange mener at han «hjalp til» med å fremprovosere krigen som kunne gjøre en fortgang i samlingen av de tyske statene. Andre mener at han ikke hadde noen langsiktige konkrete planer og heller bare utnyttet sitasjonene som oppsto i samtiden og ikke gjorde noen forsøk på å stanse kriger han så kunne lede fram til en samling av Tyskland.[19] Bismarck var verken helt eller skurk, men han viste sine sterke politiske og diplomatiske ferdigheter ved å utnytte hendelsene i 1866 og 1870 til sin fordel.

Hjørnesteinen i Det tyske riket og Det tyske forbund samles til Den tyske stat.
Seieren i Den fransk-prøyssiske krigen viste seg å være avgjørende for nasjonalistbevegelsen. Preussens seier over Frankrike i 1871 utvidet Preussens dominans blant de tyske statene til en internasjonal arena. Med Wilhelm som keiser proklamerte Preussen lederskapet over Det nye tyske keiserriket. De sørlige statene ble formelt inkorporert i det forente Tyskland ved freden i Versailles i 1871, senere ratifisert i freden i Frankfurt. Bismarck ledet overgangen fra et løst sammensatt Tyskland til en føderal nasjonalstat, men han gjorde det ikke alene.

I militære og strategiske termer var von Roons reformer avgjørende. Han moderniserte og effektiviserte Preussens militære styrker, noe som var essensielt for å sikre militær overlegenhet og konsolidere Preussens posisjon som ledende kraft i det forente Tyskland. Samtidig utmerket von Moltke seg som et strategisk geni, som viste seg kritisk under flere militære kampanjer, inkludert den fransk-prøyssiske krigen.

Wilhelm av Preussen utropes til tysk keiser i speilsalen i Versailles, 1871. På tronpodiet står keiseren og kronprins Fredrik (til venstre), foran står Otto von Bismarck (i hvit uniform) og Helmuth von Moltke. Etter maleri av Anton von Werner 1885.

Samlet sett var det kombinasjonen av disse faktorene som muliggjorde den politiske og nasjonale samlingen av Tyskland. Rettslig samarbeid, økonomisk integrasjon, politiske idealer og militær styrke under lederskap av figurer som von Roon og von Moltke, spilte alle avgjørende roller i transformasjonen av et fragmentert landskap av tysktalende stater til en mektig og enhetlig nasjon i løpet av det 19. århundre.

Samlingen av Tyskland hadde gått på bekostning av Frankrikes og Østerrikes stormaktsposisjon i Europa. Situasjonen hadde endret seg i løpet av få år og nå sto Tyskland, England og Russland fram som de mektigste landene i Europa. Å være en stormakt, på lik linje med de to andre store nasjonene, innebar en tysk opprustning og utbygging av militærmakten, for å kunne forsvare sin posisjon.[20]

Otto von Bismarcks diplomatiske sirkus.
Bismarck hadde vært avgjørende for Tysklands stilling i Europa og blant stormaktene Russland, Frankrike og England. Bismarck var en dyktig diplomat og balanserte Tysklands forhold til stormakten på en god måte.[21] Etter krigen med Frankrike i 1871 hadde Tyskland annektert Elsass-Lothringen-området og Bismarck var helt sikker på at franskmennene ville ha revansje og området tilbake. Utenrikspolitikken til Bismarck tok derfor sikte på å beskytte Tyskland og de tyske interesser. Et av hans mål var å isolere Frankrike mest mulig og han klarte å få til at Russland, Tyskland og Østerrike-Ungarn underskrev «Trekeiserpakten» mellom Wilhelm I, Aleksander 3 og Frans Josef av Østerrike allerede i 1873. Frankrike var imidlertid ikke slått og det var med uro Bismarck så Frankrike begynte å reise seg igjen militært. I 1875 kom han med en trussel om krig, men det ble ingenting av det. Derimot reagerte Russland på dette og for å roe gemyttene måtte Bismarck gi Russland støtte for sine planer om innflytelse på Balkan, som var et område Bismarck ikke brydde seg særlig mye om.[22]

I 1878 kom Russland og Østerrike i krig med Tyrkia, noe som gjorde at Bismarck kom i en vanskelig stilling. Under Berlinerkongressen i 1878 forsøkte Bismarck å megle. Hensikten med kongressen var å revidere traktaten fra San Stefano, der Russland hadde manipulert og diktert mye av innholdet, etter at de hadde beseiret Tyrkia i krigen. De andre Europeiske statene var engstelige for at Russland skulle skaffe seg for stor makt i området og ville ha til en moderering. Med Bismarck i førersete fikk de til det, og Aleksander den 3. av Russland kom på kant med Bismarck. Denne spente situasjonen førte til at Bismarck valgte å gå i bresjen for en ny sammenslutning av stater mot Russland. I 1879 sluttet Tyskland en forsvarspakt med Østerrike-Ungarn, mot Russland. I 1882 ble pakten utvidet med Italia til en «trippelallianse», som ble fornyet 1887. Italia var på jakt etter støtte mot Frankrike kort tid etter at de mistet de nordafrikanske koloniene til franskmennene. Hvert medlem lovet gjensidig støtte i tilfelle et angrep fra noen annen stormakt. Traktaten forutsatte at Tyskland og Østerrike-Ungarn skulle hjelpe Italia hvis de ble angrepet av Frankrike uten provokasjon. I sin tur ville Italia hjelpe Tyskland hvis de ble angrepet av Frankrike. I tilfelle en krig mellom Østerrike-Ungarn og Russland, lovet Italia å forbli nøytral. Eksistensen og medlemskapet i traktaten var velkjent, men dens eksakte bestemmelser ble holdt hemmelig til 1919. Da Wilhelm I døde i 1888, ble Bismarcks stilling svekket. Den nye keiserne, Wilhelm II, var en ung ærgjerrig mann, som ville styre selv. Bismarck var med årene blitt stadig steilere og mer despotisk, og det ble stadig vanskeligere å opprettholde dobbeltspillet overfor Russland. Trippelalliansen skulle leve i beste velgående fram til første verdenskrig, men Italia forlot alliansen den 3. mai 1915. Selv om Italia var medlem av Trippelalliansen, sluttet de seg ikke til Sentralmaktene – Tyskland og Østerrike-Ungarn – da krigen startet med Østerrike-Ungarns krigserklæring mot Serbia 28. juli 1914. Faktisk hadde de to sentralmaktene gått inn i krigen, mens Trippelalliansen egentlig var en defensiv allianse. I tillegg anerkjente Trippelalliansen at både Italia og Østerrike-Ungarn hadde interesser på Balkan og krevde at begge parter skulle rådføre seg med hverandre før

de endret status quo, og gi kompensasjon for eventuelle fordeler i området. Østerrike-Ungarn konsulterte Tyskland, men ikke Italia, før de sendte ultimatumet til Serbia, og nektet å gi noen kompensasjon før krigens slutt.

Samtidig etterstrebet Bismarck å beholde forbindelsen med Russland. I 1881 ble det inngått en ny «Trekeiserpakten», og i 1887 sluttet Bismarck en «sikkerhetstraktat» med Russland. Med det lyktes ham å hindre en fransk-russisk allianse, men motsetningen mellom Østerrike-Ungarn og Russland på Balkan kom stadig opp igjen, og hans dobbeltspill kunne ikke fortsette i lengden, til tross for Bismarcks iherdige innsats. Forholdet til England klarte han også holde godt. Hovedproblemet for Tyskland var Frankrike og Russland, de to stormaktene i vest og øst. England derimot så han på som en mulig alliert. Frankrike hadde koloniambisjoner og dette støttet Bismarck, da han tenkte at dette skulle kunne splitte Frankrike og England i hans favør, samtidig med at det ble lite søkelys på hans annekterte område i Elsass-Lothringen. I samme periode grunnla rikskansleren den tyske kolonimakten, men var ikke spesielt opptatt av å erobre land andre steder i verden. Han så kolonien som en del av maktspillet i Europa og ikke som en del av at Tyskland skulle ha noe verdensherredømme.[23] Innenrikspolitikken til Bismarck baserte seg på å støtte de nasjonal-liberale partiene i Riksdagen. Han lå stadig i konflikt med den katolske kirke, da han mente at katolikkene i Tysklands polske områder samarbeidet med katolske krefter i Østerrike og Frankrike, som ville at den katolske kirken skulle ha langt mer innflytelse og makt.[24] I tillegg var han under harde politiske angrep fra de reaksjonære prøyssiske junkere, som var sterke motstandere av et samlet og forent Tyskland.[25] Det var blant annet ved de liberales hjelp at han i 1874 fikk Riksdagen til å bevilge penger til det militære sju år framover, noe som var svært oppsiktsvekkende.

Keiseren er død – leve keiseren!
Den 9. mars 1888 døde keiser Wilhelm I. Hans etterfølger var hans sønn Fredrik III, men han regjerte bare i 99 dager og døde 15. juni samme år. Hans sønn, 29 år gamle Wilhelm II, overtok tronen og hadde klare ambisjoner for sitt nye rike. Otto von Bismarck og Wilhelm II var ikke på bølgelengde. Wilhelm II som en fremtidsrettet og engasjert keiser med klare ønsker å skape et sterkt og mektig Tyskland, mens von Bismarck var mer opptatt av innenrikspolitikk og det å holde fred med sine naboer, og stormakter i Europa.

Keiser Wilhelm I.

Keiseren mot Rikskansleren.
De to kamphanene var stadig i krangel og konfliktene om de ulike lovgivningene var mange, særlig i forbindelse med Bismarcks ønske om å gjøre Sosiallovene permanente. Bismarck hadde støtte fra de konservative og det Nationalliberale Partei, bortsett fra bestemmelsen om at politiet kunne kaste sosialistiske agitatorer ut av deres egne hjem, en bestemmelse som hadde vært i hyppig bruk. Nationalliberale Partei kunne ikke gå med på denne bestemmelsen, mens de konservative og Bismarck ville ha lovgivningen igjennom samlet. Wilhelm hadde i mellomtiden engasjert seg i de sosiale forholdene for gruvearbeidere, som hadde vært i streik året før. Han blandet seg derfor inn i Bismarcks argumentasjon og ønsket en mer sosialt orientert politikk. Når det gjaldt Sosialistloven, sto han på samme linje som Nationalliberale Partei, og nektet å legge ned det vetoet som Bismarck krevde da han ikke fikk hele lovgivningen samlet igjennom. Bismarck avslørte at hans hensikt var å provosere sosialistene slik at de gikk til opprør og da kunne knuses med makt, noe Wilhelm II var sterkt imot.

Keiser Wilhelm II hadde nye planer for Tyskland.

Bruddet med Otto von Bismarck.
Keiserens sosialpolitiske engasjement gjorde at han ville avholde en internasjonal arbeiderkonferanse. Bismarck prøvde å stanse dette, og forsøkte å overtale den franske regjeringen til ikke å komme til konferansen. Bismarck forbød ministrene å ha kontakt med keiseren uten hans tillatelse, i tråd med en «glemt» Kabinettordre fra 1852, siden han var redd for at de ville prøve å komme frem til andre løsninger enn dem han selv ønsket. Keiseren beskylte Bismarck for å sette opp stengsler mellom keiseren og ministrene, og for å diskutere allianser i Riksdagen med det katolske Deutsche Zentrumspartei uten keiserens viten. Han klandret også Bismarck for å ha latt være å fortelle ham om det vanskelige forholdet mellom Russland og Tyskland. Dagen etter fikk Bismarck beskjed gjennom general Wilhelm von Hahnke, leder for det militære kabinettet, at keiseren forventet at Bismarck umiddelbart klargjorde at ministrene kunne ha direkte kontakt med keiseren uten Bismarcks godkjennelse. Både lederen for generalstaben, Alfred Graf von Waldersee og det militære kabinettet ba keiseren om å avskjedige Bismarck. Bismarck ventet imidlertid i fire dager før han 18. mars 1890 søkte

om avskjed. Da Bismarck endelig var ute av posisjon valgte Wilhelm II betydelig svakere Rikskanslere. Den første som etterfulgte Bismarck var Leo von Caprivi. Et eksempel på at fronten hardnet til var at Friedrich von Holstein fra det tyske utenriksdepartementet overbeviste den nye kansleren om ikke å fornye «reassuransetraktat» med det russiske imperiet i 1890. Båndene ble med det også tettere mellom Frankrike og Russland.

Bismarck går av og Wilhelm II ser ut til å være fornøyd. Tegning av John Tenniel.

Den egenrådige Keiser Wilhelm II med stormaktsambisjoner.
Wilhelm var særlig opptatt av utenriks- og kolonispørsmålene, hvor hans ambisjoner var å gjøre Tyskland til en sentral aktør i den Europeiske stormaktspolitikken. Han forlot Bismarcks forsiktige «kontinentalpolitikk» og fremmet i stedet en tysk «verdenspolitikk». Han ville skape et stort tysk imperium og begav seg inn på en aggressiv kolonipolitikk. For å fremme sine ærgjerrige planer styrket han Hæren og begynte en utstrakt oppbygging av den tyske Marinen. Hans mer aggressive utenrikspolitikk førte til en tilnærming mellom Storbritannia, Frankrike og Russland, som Bismarcks politikk hadde tatt sikte på å unngå. Etter at Wilhelm forlot Bismarcks forsiktig «kontinentalpolitikk» og i stedet slo inn på sin «verdenspolitikk», fantes det imidlertid ingen faste linjer i hans utenrikspolitikk. Med Wilhelm i førersete nærmet Tyskland seg Østerrike-Ungarn og Italia gjennom Trippelalliansen. Von Holstein hadde håpet på at dette skulle føre Tyskland nærmere England, som konkurrerte både med Frankrike og Russland, men det skjedde ikke. Derfor endte Tyskland opp med en vinglete tilnærming til både britene og russerne i årene 1890 til 1897 og i mellomtiden inngikk russerne en forsvarspakt med Frankrike.